Gelecekteki Piyasalar ve Sözleşmeler

İlker PARASIZ
Prof.Dr.
Uludağ Üni. İİBF BURSA

Dünyada hem zaman hem de riski içeren piyasalar vardır. Bu piyasalar gelecekteki piyasalardır. Bu piyasalarda ekonomik birimler şimdi bir maldan belli bir miktar gelecekteki bir tarihte satmayı ya da satın almatı kabul etmektedir. Gelecekteki sözleşmelerin ticaretini yapan ekonomik birimlere "spekülatör" denilmektedir. Toplumda birçok kişi gelecekteki bir tarihte kendisine teslim edilecek bir mal için sözleşme yapabilir. Bunun en güzel örneğini araba alımlarında görüyoruz. Birçok kimse kendisine gelecekte belli bir tarihte teslim edilecek bir otomobili bugünden satın alabilmektedir. Çiftçiler çeşitli meyveleri daha çiçek halinde iken bugünden anlaşmaya varılan fiyat üzerinden gelecekte teslim etmeyi taahhüt etmektedir. Tüm bu sözleşmelere "vadeli sözleşme" denilmektedir.

MARKETS AND CONTRACTS OF THE FUTURE

There are markets in the world, which involve both time and risk factors. These markets are those of the future. Economic units in these markets accept now the sales or purchase of a certain commodity at a future date. Such economic units which make dealings of the future contracts are named the "speculators". Many people in the community can draft a contract for a commedity which will be delivered to them in future. We see a good example of this in motor-car sales. Many people can purchase today an automobile which will be delivered at a certain date in future. Farmers give tenders to deliver various fruits when get in blossom at prices which are agreed upon at present time to be delivered in future. All the contracts are called the "time based contract".

1.VADELİ İŞLEMLER VE SORUNLARI

Vadeli işlemlerde iki taraf gelecekte belli bir tarihte yapılacak ticaret koşulları üzerinde bugünden bir anlaşmaya varmaktadır. Tersine, spot işlemlerde, alışverişler anında yapılmaktadır.

İş aleminde vadeli işlemin niçin yapıldığını daha iyi anlamak için bir örnekten hareket edelim. Bir bakır madenimiz olsun ve daha fazla bakır çıkarmak için yeni makina monte etmeyi düşünelim. Gelecek yıl firmamız daha fazla bakır cevheri çıkaracaktır. Çıkarılacak cevherler bakırı ayrıştıracak başka bir firmaya satılacaktır.

O andaki bakır fiyatları göz önüne alındığında, bakırın çıkartılması ve işlenmesi sırasında karşılaşılacak maliyetler rahatlıkla karşılanabilmektedir. Burada sorun bakır çıkartan firmanın bunu cevheri ayrıştıracak firmaya o anda satış yapamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla eğer gelecekte bakırın fiyatı düşerse, firmamız kar elde etmek bir yana zarar edebilir. Bu durumda firmamızın gelecekte karşılaşacağı zarar riskini ortadan kaldırmak için bugünden gelecekte kabul edecekleri bir fiyat üzerinden alım satım işleminin yapılması gerekir.

Böyle bir vadeli işlem iki tür sorun yaratmaktadır. Birincisi firmamızın çıkaracağı cevheri satın alacak bir kişi ya da firma bulunmayabilir. Firmamızın cevher satabileceği bir ya da iki cevher işleyen firma bulunabilir. Ayrıca böyle bir firma bulunsa bile bu firma vadeli bir işleme girmeğe yanaşmayabilir. Kaldı ki kendisiyle alış veriş yapılacak potansiyel alıcı çok az olabilir. Böyle bir alıcı bulunsa bile onun pazarlık gücü çok fazla olacağı için arzuladığımız gibi bir alışveriş yapamayabiliriz de.

İkinci sorun vadeli işlemlerin bir kredi riski içermesidir. Vadeli bir işlem bir söz verme alışverişidir. Tıpkı kredilerde olduğu gibi verilen sözlerin tutulmama riski vardır. Örneğin bakır fiyatlarının düşmesi durumunda eğer cevheri ayrıştırıcı firma sözünü tutmak zorunda kalırsa zarara uğrayacaktır.

Eğer bakır işleyen firma vadeli başka taahhütlere girmişse bu durum zararlarını daha da arttıracaktır. Eğer cevheri işleyen firma hedging yapmamışsa ve yeterli kaynağa sahip değilse, büyük bir olasılıkla sözünü tutmayacaktır. Böylece bakır cevherini çıkaran firma kendisine maliyetinin çok altındaki bir fiyatla bakırı satmak zorunda kalacaktır.

Bakır işleyen firmanın taahhütünden vazgeçme riskini minimize etmek için bazı önlemler alması gerekir. Aynı şey karşı firma için de geçerlidir. Örneğimizle ilgili çözümü biraz ileride açıklayacağız. Biz şimdi vadeli işlemlerle gelecekteki sözleşmeler arasındaki farkları görelim.

2.VADELİ VE GELECEKTEKİ SÖZLEŞMELER ARASINDAKİ FARK

Vadeli sözleşmelerle gelecekteki sözleşmeleri birbirine karıştırmamak gerekir. Gelecekteki sözleşmeler yalnızca resmi mal borsalarında yapılan sözleşmelerdir. Dünya'da bu şekilde sözleşme yapılan bir dizi piyasa vardır. Şikago Ticaret Borsası, Şikago Mal Borsası, New York Kahve ve Şeker Borsası bu tür piyasaların dünyadaki en ünlülerinden dir. ABD'de dondurulmuş portakal suyu veya yulaf, soya fasülyesi, buğday, mısır, şeker, arpa, domuz yağı, deri, soya yağı, yumurta (don-